

Мамчур Л.І.

*докторант, Херсонський
державний університет*

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ:

ЇЇ РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ В УСПІШНОМУ СПІЛКУВАННІ

У статті порушується актуальне питання комунікації людини в суспільстві, з'ясовуються поняття «комунікативна компетенція», «комунікативна компетентність».

Pressing question is broaching in article – peoples communication in society. Explaining notions «communicative competention», «communicative competence», essence and signs of linguistic & communicative competence.

Розвиток сучасного суспільства, поліфункціональність української мови як державної мови суверенної європейської держави вимагають від мовців досконалого володіння як лінгвістичними одиницями різних структурних рівнів, так і всіма мовними засобами та особливостями їх реалізації у процесі спілкування. Освітні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століть характеризуються значним поворотом до комунікативного навчання, з'явилися наукові доведення не лише суб'єктивності, а й інтерсуб'єктивності у процесі комунікації.

Комунікація – це спілкування, обмін думками, специфічна форма взаємодії особистостей у процесі їх діяльності. Комунікація між людьми – важливий і вихідний момент досліджень філософів, психологів, лінгвістів, лінгводидактів (С. Абрамович, Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Н. Бунаков, Ф. Буслаєв, Л. Виготський, П. Гальперін, Т. Донченко, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонт'єв, Л. Мацько, М. Пентилюк, І. Стернін, О. Хорошківська). Проблему комунікативної здатності, комунікативної компетентності особистості порушували у своїх наукових дослідженнях і розробках вчені різних галузей – психології, лінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики,

лінгводидактики, які розглядали різні підходи щодо визначення та розуміння комунікативної компетентності, її видів та характеристик.

Мета статті – охарактеризувати основні ознаки комунікативної компетентності особистості, визначити їх значення для реалізації успішного спілкування у сучасному суспільстві.

У вжитку носіїв мови використовується два терміни іншомовного походження – «компетенція» і «компетентність», які мають один латинський корінь. Деякі вчені розуміють дефініцію термінів «компетенція» і «компетентність» як синонімічні лексичні структури. Інші вчені схильні до розмежування цих понять (І. Барахович, Г. Вороніна, О. Дрогайцев, Н. Кузьміна, Т. Симоненко, В. Софронова), визначаючи комунікативну компетенцію похідною, вужчою від комунікативної компетентності. Ми вважаємо, що ці два терміни у сучасному вимірі є предметом дискусій, оскільки вони дуже близькі і швидше уточнюють і доповнюють один одного, ніж суперечать один одному.

Комунікативна компетентність – це здатність індивіда налагоджувати та підтримувати необхідні контакти в соціумі, сукупність знань, умінь та навичок у сфері вербальних і невербальних засобів для адекватного сприйняття та відображення дійсності у різноманітних ситуаціях спілкування.

У теорії і методиці навчання мов (кінець ХХ ст.) чітко виокремився новий комунікативно-діяльнісний, комунікативно-прагматичний підхід, що дав можливість ученим розглядати мовну систему в тісному взаємозв'язку з умовами її використання, функціонування, засвоєння і тими змінами, що відбуваються у процесі спілкування. У науковий вжиток увійшли нові поняття «комунікативна спрямованість», «мовленнєва діяльність», «мовленнєве спілкування», «комунікативна компетенція», «комунікативна компетентність».

Отже, саме у структурі комунікативно зорієнтованої лінгвістики і зародилися нові дефініції «комунікативна компетенція» і «комунікативна компетентність», що йдуть і вживаються паралельно.

Термін «компетенція» (від лат. *competere* – бути здібним до чого-небудь) одним із перших ужив у своїх працях про мову німецький вчений В. фон Гумбольдт [5], проте як лінгвістичний термін був уведений американським мовознавцем Ноамом Хомським, який розумів «комунікативну компетенцію – як здібність, необхідну для виконання певної

мовленнєвої діяльності рідною мовою» [10]. Компетентний мовець-слухач, доводить Н.Хомський, повинен:

а) утворювати і розуміти необмежену кількість речень з різними моделями;

б) мати судження про висловлювання, його оцінку, вбачати формальну схожість / різницю щодо значень висловлювань.

Послідовники вченого (Д. Катс, Г. Хармон, Д. Слободін) розуміють під поняттям «компетенція» мовну здатність, тобто потенційне знання мови та уявлення про мову його реального носія, «мовну активність» або реальну мову в реальних умовах.

В. Ульріх вважає, що комунікативна компетенція складається:

1) з лінгвістичної компетенції, яка означає здатність розуміти, створювати необмежену кількість правильно побудованих речень за допомогою засвоєних правил, їх поєднання;

2) з вербально-когнітивної (предметної – Л.М.) компетенції, яка означає здатність обробляти, групувати, запам'ятовувати, в разі потреби актуалізувати в пам'яті знання, фактичні дані, застосовуючи мовні позначення;

3) з вербально-комунікативної (прагматичної – Л.М.) компетенції – означає здатність враховувати під час мовленнєвого спілкування контекстуальну доречність мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функції;

4) з мета-компетенції – полягає в розумінні та знанні понятійного апарату, аналізу та оцінки засобів мовленнєвого спілкування [8, 17-21].

Т. Вольфовська [3, 13] розглядає поняття «комунікативної компетентності», як необхідний людині рівень сформованості досвіду, умінь і навичок міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціонувати в суспільстві з урахуванням власних здібностей і соціального статусу. Серед різноманітних підходів до розуміння цього поняття в сучасній психології найбільш вдалим є трактування комунікативної компетентності як готовності до діяльності. У її структурі, на думку вчених, наявні компоненти: когнітивний, мотиваційно-оцінний, конативний (операційний). Здатність до участі в комунікативних ситуаціях, ситуативна адаптованість, вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки, усвідомлення своїх

перцептивних умінь є складовими комунікативної компетентності.

М. В'ятугнєв уперше ввів цей термін у східнослов'янську лінгводидактику і розглядає «комунікативну компетенцію» як здібність людини спілкуватися в трудовій та навчальній діяльності, використовуючи різні види мовленнєвого спілкування, задовольняти власні інтелектуальні потреби [4, 38].

Комунікативна компетентність особистості – це складний феномен, який характеризується різними поняттями, основу якого становлять певні здібності. Н. Ануфрієва [6, 339] вважає, що комунікативну компетентність характеризують такі здібності особистості:

- здатність робити соціально-психологічний прогноз ситуації, в якій відбуватиметься спілкування, тобто здатність людини передбачати певні події;
- здатність соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації;
- вміння «вживатися» в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації, тобто робити правильну оцінку позитивних і негативних аспектів ситуації спілкування;
- здатність здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування в комунікативній ситуації (організація уваги партнерів спілкування, стимулювання їх комунікативної активності, керування процесом спілкування).

З аналізу різних позицій учених можна зробити висновок, що комунікативна компетенція загалом становить комунікативний потенціал особистості, який характеризує її комунікативні можливості та визначає якість, успішність її спілкування в різних сферах життєвої діяльності. Комунікативна компетенція визначається врахуванням самостійності мовленнєвої діяльності особистості. Комунікативна компетентність є практичним аспектом проблеми взаєморозуміння, відображає рівень культурного розвитку особистості у суспільстві, є одним із чинників виховання толерантності, взаєморозуміння. Комунікативна компетентність є «показником поінформованості суб'єкта спілкування в сфері комунікації» [2, 85], задовільного оволодіння певними вміннями і навичками, правилами, нормами поведінки спілкування.

Успіх спілкування у сучасному соціально-економічному просторі великою мірою залежить від співрозмовників, від комунікативної компетенції адресанта й адресата. Вітчизняний мовознавець Ф. Бацевич виділяє чотири її типи:

- а) предметна компетенція – розуміння предметного світу, його складових, їхніх системних та структурних зв'язків, функцій, тенденцій розвитку і змін, тобто орієнтація людини у фізичному світі, без якої неможлива будь-яка комунікація;
- б) культурна компетенція – орієнтація в базових елементах культури, крізь які усвідомлюється предметний світ носіями мови (особистості);
- в) мовна компетенція – володіння засобами мови, тобто одиницями і категоріями всіх її рівнів, стилістичними засобами, законами їх використання;
- г) комунікативна компетенція – навички використання мови в конкретному контексті й ситуації спілкування, уміння зорієнтуватися у співбесіднику, ефективно впливати на нього [1, 123-124].

Н. Хомським, впровадивши термін «мовна компетенція», вважає що це – факт індивідуального сприймання. Одні вчені вважали, що вона формувалася внаслідок взаємодії вроджених знань і пасивно засвоюваного мовного матеріалу, інші – не як вроджене явище, а як результат процесу соціалізації. Мовна компетенція – це знання учасниками спілкування комунікації мови, тобто мовних законів, правил, за якими формуються правильні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їх трансформація. Учасники спілкування повинні володіти засобами мови, якою вони спілкуються, оскільки за допомогою них можна побудувати і сформулювати значущі висловлювання, вміло їх використовувати. Йдеться про знання мови на фонологічному, семантичному (лексичному і граматичному) і структурно-синтаксичному рівнях, тобто знання всіх елементів фонетики певної мови, законів сполучуваності алофонів у мовленні, знання граматичних категорій та правил їх поєднання, розуміння значень великої кількості слів, що складають лексичну основу мови та знання правил їх сполучуваності та деривації (лат. derivative – утворюю), уміння формувати речення різних семантичних та структурних типів. Окрім цих складових, до мовної компетенції відносять уміння перефразування висловлювань, розрізнення синонімії та омонімії, правильних і неправильних (девіативних) речень.

А. Шумарова до мовної компетенції відносить також показники інтерференції (проникнення рис однієї мови в іншу), продуктивність мовлення, здатність утворювати нові форми, «швидкість / легкість мовлення, його правильність, насиченість, семантичну і стилістичну відповідність» [12]. Знання мови, володіння її засобами не дасть людині можливості повноцінно спілкуватися, оскільки для ефективного спілкування необхідні й інші знання, уміння та навички. Мовна компетенція – це «не тільки володіння граматикою й словником, а й знання умов, ситуацій, в яких відбувається мовленнєвий акт» [9]. Обсяг цього лінгвістичного поняття значно ширший, воно є одним із

найважливіших понять соціолінгвістичної та комунікативної компетенцій.

Отже, мовна компетентність особистості включає вміння оперувати засобами мови, добирати ситуації спілкування, дотримуватись норм розмовно-літературного чи писемно-літературного мовлення; навичок і умінь швидкого, автоматичного, доречного вживання мовних засобів; здатність розуміти і висловлювати зміст (значення), породжувати нові мовні форми, вміння стилістично правильно користуватися всіма засобами мови.

Особистість, крім знання мови, мусить уміти використовувати її в конкретному контексті й ситуації, тобто володіти комунікативною компетенцією. Комунікативна компетенція залежить від багатьох факторів, а саме:

- комунікативних інтенцій (утримання в пам'яті сказаного й постійна кореляція плину спілкування з метою мовця, його результатами);
- дотримання комунікативних стратегій (конкретної мети), що дають змогу досягти необхідного результату спілкування;
- знання особистості співрозмовника і зворотного зв'язку в комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей адресата (темпераменту, переваг, звичаїв, уподобань), його соціальних ролей;
- постійної орієнтації в умовах та ситуації спілкування, підтримання самого процесу і його контроль;
- навичок та умінь завершення комунікації, виходу з неї тощо.

Отже, комунікативна компетенція – це сукупність знань про спілкування у різноманітних умовах і обставинах з різними комунікантами, а також знання вербальних і невербальних засад взаємодії, умінь і навичок їх ефективного застосування у конкретній ситуації спілкування в ролі адресанта і адресата. Комунікативна компетенція, на думку лінгвістів, включає і мовну компетенцію, і дискурсивну, і соціолінгвістичну, іллокутивну, стратегічну, соціокультурну компетенції [1]. Комунікативна компетенція особистості – це основа вищезазначених компетентностей, яка перебуває на найвищому щаблі в ієрархії типів компетенцій людини, оскільки поєднує в собі всі інші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Булгакова В. Адаптувати людину до життя, До питання про співвідношення понять «комунікативна компетентність» та «комунікативна компетенція» // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – № 6 (16). – С. 82-86.

3. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13-16.
4. Вятутнєв М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38-45.
5. Гумбольдт фон Вільгельм. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. / Под ред. Г. Ремишвилли. – М.: Прогресс, 1984.
6. Життєва компетентність особистості: Науково-метод. посібник / За ред. Л.В. Сохонь та ін. – К.: Богдана, 2003. – 530 с.
7. Сібіль О. Компетентність випускника школи // Завуч. – 2004. – № 8 (194). – С. 11-12.
8. Ulrich W. Grundbeg riffe des Dentschuntritts. – Klel, 1979. – 1724 p.
9. Хаймс Д. Етнографія речі // Новое в лингвистике. Вып. VII. – М., 1975.
10. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge: The M.T.T. Press, 1967.
11. Хомский Н. Язык и мышление. – М., 1972.
12. Шумарова А.Н. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. – К., 2000.